

İŞLETME EĞİTİMİNİN AHLAKİ DEĞERLENDİRMELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

EFFECTS OF BUSINESS EDUCATION ON ETHICAL
EVALUATIONS

Ulaş ÇAKAR*

Yasemin ARBAK**

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı işletme eğitiminin karar verme sürecinde ahlaki değerlendirme ortalamaları ve eğilimleri üzerindeki etkisini irdelemektir. Ahlaki eğilimler iş ahlakı alanını en fazla temsil eden deontoloji, adalet ve faydacılık yaklaşımları çerçevesinde incelenmiştir. İşletme eğitiminin etkisini incelemek üzere İşletme, Uluslararası İlişkiler ve İstatistik Bölümleri 1. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşan örneklemeler kullanılmıştır. Ahlaki değerlendirme ortalamalarını ve eğilimlerini belirlemek amacıyla 7 ayrı senaryonun kullanıldığı çalışmanın sonuçları işletme öğrencilerinin kontrol grubunda yer alan diğer bölüm öğrencilerine göre daha çok deontolojik ahlaka dayalı gerekçelendirmelere yöneldiklerini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: *Ahlak, Ahlaki Eğilimler, Ahlaki Karar Verme.*

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the effect of business education on ethical evaluation averages and orientations. Ethical orientations were examined on the basis of three most cited approaches of business ethics, namely deontology, justice and utility. Students (1st and 4th grade students) of Dokuz Eylül Business Administration, International Relations and Statistics departments were used as samples for studying assumed education effect. To measure the ethical evaluation averages and orientations 7 separate scenarios were used. Results of the study indicate that, business administration students are more prone to deontological ethical reasoning.

Keywords: *Ethics, Ethical Orientations, Ethical Decision-Making*

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Doktor Öğretim Görevlisi

** Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan hızlı değişimle birlikte dünyamız önemli ahlaki sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin, büyük endüstri kurumlarının ortaya çıkışı, işçi hakları ve maddi kültürün çalışanlar üzerine etkisi gibi konuları soruşturmaya yöneltmiştir. Endüstrinin gelişmesiyle ortaya çıkan çevre kirliliği, daha temiz bir dünya ile büyüyen bir ekonomi arasında seçim yapmaya zorlamıştır (“Bir Uygulamalı Etik Merkezinin Kurulmasının Gerekçeleri”, 2006). Özellikle son dönemlerde Enron, Arthur Andersen ve Worldcom gibi büyük uluslararası firma skandallarının da etkisiyle, kamuoyunun ilgisi iş dünyasındaki ahlaki olgulara daha da ciddi anlamda yoğunlaşmıştır (Nill, Schibowsky, Peltier, 2004). Türkiye Etik Değerler Merkezi’nin 12 ilde çeşitli büyüklükteki işyerlerinde gerçekleştirdiği araştırma sonuçları ise işyerlerinin etik kurallara geçmişe oranla daha fazla önem vermeye başladığını göstermektedir. Yine bu araştırma bulgularından Türkiye’de şirketlerin % 36’sının yazılı, % 29’unun sözlü etik standartlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, işyerinde önemsenen etik davranışlar daha çok yasalarca suç sayılan hırsızlık, sahtekârlık, vergi kaçakçılığı ve diğer, ödeme yükümlülüğünü yerine getirmemek, rüşvet gibi eylemlerle ilgili olup iş etiğinin henüz bireysel çalışma davranışına inmediği görülmektedir (Baltaş, 2003,s:1). İş ahlakına artan bu ilginin paralelinde gerek eğitim kurumlarının gerekse iş dünyasının iş ahlakı eğitimine daha fazla önem vermeye başladığı ve konunun başlı başına bir çalışma ve araştırma alanı olarak gündeme geldiği söylenebilir.

Bütünleşik bir olgu olan iş ahlakının incelenmesi için kişilerin iş ahlakına yönelik görüşleri ve tutumlarını öğrenmek yetmemekte, aynı zamanda, bu ahlaki zihniyetin bir dışı vurumu olan kararların incelenmesi de gerekmektedir. Yönetici karar vericidir, zamanının büyük bir kısmını bu eylemi yerine getirmek için harcar. Bu işlevin yerine getirilmesi sırasında pek çok kez ahlaki ikilemlerle karşı karşıya kalınabilir. Örnek vermek gerekirse, belli bir bölgede uzun yıllardır pek çok kişiye iş imkânı sağlayan ancak kâr etmeyen bir işletmeyi kapatmak gündeme geldiğinde, yönetici ahlaki bir ikilemle karşı karşıyadır. Böyle bir durumda işletmeyi kapatarak kuruluşun geri kalanı için daha iyi koşullar sağlamak mı, yoksa her şeye rağmen böyle bir kararın bölge ekonomisi üzerinde yaratacağı yıkıcı etkileri düşünerek işletmeyi kapatmama kararı vermek mi daha doğrudur? Belli bir pazara girilmesi durumunda kuruluşun kapanma tehlikesinden kurtulacak olduğu koşullarda, bu pazara girmek için bazı yetkililere ödeme yapmak mı, yoksa her şeye rağmen genel ahlaki normlara bağlılığı sürdürmek mi gerekir? Yeni bir ev almak üzere kredi almayı planlayan bir çalışma arkadaşınıza insan kaynakları yöneticisi olarak önümüzdeki altı ay içerisinde işler umulduğu gibi gitmez ise işten çıkarılma olasılığı bulunan kişiler listesinin en başında olduğunu söylemek mi, yoksa böyle bir söylentinin yaratacağı huzursuzluğu ve olumsuz etkileri dikkate alarak söylememek mi daha doğrudur?

Ahlaki karar süreci yöneticinin ahlaki bir olgunun varlığını fark etmesi ile başlar. Farkındalık yok ise bir ikilem durumu da söz konusu değildir. Bunu izleyen süreçte yöneticinin ahlaki olgu konusundaki tutum ve yargıları devreye girer ve bireyin vereceği kararı etkiler. Bu aşamada yöneticinin tutum ve yargılarını şekillendiren pek çok unsur bulunmaktadır. Bunlar ekonomi gibi durumsal faktörler, alternatiflerin içerdiği ahlaki unsurun önemi, aktörlerin karar vericiye yakınlıkları gibi niteliksel faktörler; yöneticinin sahip olduğu moral gelişmişlik düzeyi, kişiliği gibi bireysel faktörler, etkisi altında bulunduğu ahlaki eğilimler ve değerler olabilir (Bass vd.,1999).

Karar sürecini etkileyen ahlaki eğilimler ve değerler kişinin yetiştirildiği ortamın yanı sıra aldığı akademik eğitimlerle de şekillenebilmektedir. Bireyler, ebeveynleri, arkadaşları ve içinde buldukları toplumsal bağlam gibi çevresel faktörlerin etkisiyle bir ahlak anlayışı geliştirirler ve üniversiteye bu anlayışla beraber gelirler (Hartman 1998). Bununla birlikte ahlaki gelişim üniversiteye girişle birlikte sona ermez. Eğitim kurumlarının ahlaki gelişmeye verdikleri önemle birlikte bu gelişimin daha ileri noktalara taşınabilmesi mümkündür ve bu anlamda üniversitelere çok önemli görevler düşmektedir. Üniversite eğitiminin önemli bir görevi öğrencilerin uygulamadaki ahlaki olguları tanımaya, ahlaki kavramlara yönelik farkındalıklarını artırmaya, duruma ilişkin kural, ilke ve değerleri irdelemeye, seçenekleri tanımlamaya, ikilemleri farklı bakış açıları ışığında değerlendirebilmeye ve en uygun hareket tarzına karar vermeye ilişkin yeteneklerini geliştirmektir. Bir diğer deyişle, üniversite eğitimi öğrencilere, ahlaki bilinçlerini geliştirme olanağını sunabilmektedir (Barnett, Brown ve Bass, 1994; Cohen, Pant ve Sharp, 2001). Bu noktada, işletme eğitimi iş dünyasında kişilerin ahlaki değerlendirme ve kararlarını daha iyi yönetmek adına büyük önem taşımaktadır.

Özetlemek gerekirse, akademik eğitimin bu süreçte taşıdığı önem dikkate alınarak, mevcut çalışma işletme eğitiminin, bireylerin ahlaki ikilemler karşısında yapacakları değerlendirmeler ve bu değerlendirme sırasında yararlandıkları ahlaki yaklaşımlar üzerindeki etkisini açıklamayı amaçlamaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Yapılan araştırmalar üniversite eğitiminin öğrencilerin ahlaki gelişimlerine önemli katkılarının bulunduğuna işaret etmektedir (Jeffrey, 1993; Davis ve Welton, 1991). Şüphesiz bu bağlamda öğrencinin eğitim gördüğü akademik disiplin ahlaki değerlendirmelerini ve eğilimlerini şekillendiren ana unsurlardan birini oluşturmaktadır. Akademik bir disiplin olarak işletme eğitimi öğrencilerin ahlaki olgulara ilişkin farkındalıklarını arttırmakla birlikte, zaman zaman ahlaki olmayan davranışlara daha hoşgörülü yaklaşabilmelerine de yol açabilmektedir (Ford ve Richarson,

1994). Batı'da yapılan çalışmalar işletme eğitiminin temel felsefesini oluşturan rekabetçilik anlayışının (Nill vd., 2004) işletme öğrencilerinin ahlaki inançlarında farklılaşmaya yol açtığını göstermektedir. Bu yöndeki çalışmalardan çıkan genel sonuç işletme öğrencilerinin diğer alan öğrencilerine oranla daha düşük ahlaki standartlara sahip olduğudur (Kaynama, King ve Smith, 1996). İşletme eğitiminin, ahlaki olmayan öğelere yönelik tutumları güçlendirdiğine işaret eden çalışmalara karşın, kimi çalışmalar da, özellikle bazı alt alanlardaki eğitimlerin (örn. muhasebe) öğrencilerin ahlaki gelişimlerini arttırabildiğini göstermektedir (Jeffrey, 1993; Cohen, Pant ve Sharp, 1998). Örneğin Jeffrey'nin 1993 yılında gerçekleştirdiği çalışma, muhasebe grubu öğrencilerinin diğer alan öğrencilerine göre daha yüksek ahlaki normlara sahip olduklarını ve bu gelişimin eğitim süresine bağlı bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda gerçekleştirilen tartışmalar ışığında mevcut çalışmanın ilk hipotezi (H1) işletme eğitiminin öğrencilerin ahlaki ikilem değerlendirmeleri üzerindeki etkisini sorgulamaktadır. Temel varsayım işletme öğrencilerinin aldıkları eğitimin etkisiyle çalışma yaşamının işleyişini daha yakından ve daha farklı bakış açılarıyla irdeleme imkânına sahip olacakları ve bu doğrultuda ahlaki ikilemlere ilişkin değerlendirmelerinin işletme dışı alanlara göre daha farklı olacaktır. Geçmiş araştırma bulgularının tutarsızlığı, işletme eğitiminin bireylerin ahlaki standartlarını yükselttiği veya azalttığı yönünde bir yorum yapılmasına engeldir. Bunun yanı sıra, doğrudan işletme eğitiminin etkisini inceleyen çalışmalar azdır. İşletme eğitimi kapsamındaki çalışmalar genelde muhasebe eğitimine yoğunlaşmıştır. Ülkemizde işletme eğitiminin öğrencilerin ahlaki gelişimleri üzerindeki etkisini doğrudan inceleyen bir çalışma bulunmaması ise farklı bir kültürel bağlamda ele alınacak araştırma sonuçları konusunda merak uyandırmaktadır.

İş ahlaki disiplininin en önemli özelliklerinden birisi eklektik olmasıdır. Bu özellik bireylerin karşı karşıya kaldıkları ahlaki ikilemleri farklı bakış açıları çerçevesinde değerlendirmelerine ve alternatiflerin birbirlerine olan üstünlüklerinin savunulabilmesine imkân tanımaktadır. Örneğin çalışmanın giriş bölümünde verilen örnekte, belli bir pazara girebilmek için bazı yetkililere yapılacak ödeme, kuruluşun ve çalışanların çıkarlarını koruyacağı varsayımından hareketle (faydacılık yaklaşımı) doğru, ancak genel kabul görmüş iş yapma normlarına aykırı sayılacağından (deontolojik yaklaşım) yanlış bir davranış olacaktır. Söz konusu eklektik yapı alana önemli bir zenginlik katarken zaman zaman oldukça tartışmalı olguların oluşumuna da destek vermektedir. İş ahlakıyla ilgili yazın incelendiğinde, Kant'ın deontolojik yaklaşımı ile faydacılık ve adalet yaklaşımlarının kararların dayandırıldığı ahlaki gerekçeleri tanımlamak üzere en fazla kullanılan ahlaki yaklaşımlar olduğu görülmektedir (Brady ve Dunn, 1995; Cohen vd., 1996; Cohen vd., 2001). Bunlardan deontoloji ve faydacılık yaklaşık iki yüz yıllık geçmişleriyle iş ahlaki disiplininin vazgeçilemez iki temel yaklaşımını

oluşturmaktadırlar. Kant'ın çerçevesini çizdiği deontolojik yaklaşımda ahlaki doğru evrensel, herkese uygulanabilir ve sonuçlarından bağımsız olarak niyetin doğruluğu esasına dayanır. John Stuart Mill'in temellerini oluşturduğu faydacı yaklaşımda deontolojik yaklaşımın aksine, ahlaki değerlendirmelerin özü sonuçlara bağlanmaktadır ve sosyal açıdan toplum faydasının en çoklandığı, zararın ise en azlandığı her durum ahlakidir (Arslan, 2001). Son yirmi yıldır öne çıkan bir diğer önemli yaklaşım ise adalet yaklaşımıdır. Özü Aristo'nun öğretilerine kadar dayanan adalet yaklaşımı bireyin resmi adalet esası bağlamında eşitlere eşit şekilde davranması olgusuna dayalıdır (Cohen vd. 1996). Bu yaklaşımların bir kaçını bir arada ele alan ve karar vericiye bütünlük modeller sunma çabasında olan çalışmalar (örn. Cavanagh vd.,1981) bulunmakla birlikte, Brady ve Dunn'a (1995) göre deontolojik yaklaşım 20. yüzyılda ortaya çıkan pek çok yaklaşıma temel oluşturur ve diğer yaklaşımlara olan üstünlüğü tartışılmaz. Yazarlara göre adalet yaklaşımı gibi yaklaşımlar tarafından sunulan değerler temelde Kant'ın deontolojik yaklaşımı çerçevesinde tanımlanmış normların gerekçelerini oluşturur. Bir diğer deyişle kurallar olmaksızın adaletin gözetilmesi mümkün değildir ve bu nedenle deontolojik yaklaşım ahlaki teori açısından stratejik bir öneme sahiptir.

İş ahlaki açısından deontolojik yaklaşım iş yapmanın evrensel normlarını tanımlar. İş yapmanın evrensel normlarının tanımlanıp tanımlanamayacağını bir tarafa bırakacak olursak –bu ayrı bir çalışma konusudur- bu yönde akademik eğitim almış kişilerin ahlaki değerlendirmelerinde deontolojik yaklaşımı kullanma eğilimlerinin daha fazla olabileceğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede, çalışmanın H2 hipotezi işletme eğitiminin ahlaki ikilemler karşısında benimsenen ahlaki yaklaşımlar üzerindeki etkisini sorgulamaktadır. Temel varsayım işletme öğrencilerinin aldıkları eğitimin etkisiyle iş yapmanın temel normları konusunda daha donanımlı olacakları ve bu doğrultuda ahlaki ikilemlere ilişkin değerlendirmelerinde deontolojik yaklaşımı kullanma eğilimlerinin daha güçlü olacağıdır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmada Kullanılan Ölçüm Araçları ve Yöntemleri

Senaryolar: Çalışmada öğrencilerin ahlaki ikilem değerlendirmelerini ve bu değerlendirmeler sırasında kullandıkları yaklaşımları belirlemek amacı ile senaryolardan yararlanılmıştır. Her ne kadar bazı çalışmalar bu tür senaryoların kullanımının kişilerin gerçek bireysel tercihlerini yansıtmayacağından hareketle sakıncalarına değinmekte ise de, ahlaki ikilem içeren senaryoların kullanımı iş ahlaki yazınının en kabul görmüş yöntemlerinden biridir (Cohen vd. 1998, Cohen, Pant ve Sharp, 2001; Poneman ve Glazer, 1990). Bu bağlamda Cohen vd. (1998) tarafından geliştirilmiş olan senaryolar özellikle öğrenci örnekleme çerçevesinde

kullanılan senaryolar olduklarından tercih edilmişlerdir. Bu çerçevede, öncelikle Türkçeye çevrilen senaryolar, daha sonra Türk işletmecilik yaşamında karşılaşılabilecek ahlaki ikilemleri daha iyi yansıtacak şekilde yeniden düzenlenmiş ve Türk işletmecilik hayatının gerçeklerini yansıtmadığı düşünülen bir senaryo çalışma kapsamına alınmamıştır. Senaryolarda öncelikle “X” kişinin karşı karşıya kaldığı bir ahlaki ikilem detayları ile anlatılmakta, daha sonra kişinin bu ikilem çerçevesinde ne karar verdiği/nasil davrandığı açıklanmaktadır. Oluşturulan bu senaryolar ve ekleri izleyen bölümlerde detayları ile açıklandığı üzere öğrencilerin ahlaki değerlendirmelerini, bu değerlendirme sırasında kullanılan yaklaşımları belirlemek ve çalışmada kullanılan sosyal beğenirlik katsayısını elde etmek için kullanılan temel araçlar olmuştur (EK 1).

Ahlaki Yaklaşımlar: Bu çalışmada öğrencilerin ahlaki ikilem değerlendirmeleri sırasındaki yararlandıkları yaklaşımlar deontolojik, faydacı ve adalete dayalı yaklaşımlar çerçevesinde incelenmiştir. Bu yaklaşımların tercih edilmesindeki en büyük etken daha önce de açıklandığı şekliyle, iş ahlaki disiplininin en fazla üzerinde durduğu, dolayısıyla işletme eğitiminin sonucunda etki altında kalınma potansiyeli en yüksek yaklaşımlar olmalarıdır.

Öğrencilerin bu yaklaşımlar konusundaki eğilimlerini ölçmek için oldukça yaygın bir kullanıma sahip (Cohen vd. 1998) ve Reinbach ve Robin (1988) tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Etik Ölçeği kullanılmıştır. Cohen vd.'nin (1998, 2001) çalışmalarında toplam 12 ifadeden oluşan söz konusu ölçüm aracı bu çalışmada toplam 8 ifadeden oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Bunun nedeni yapılan ön testlerde Türkçeye çevrildiğinde anlamını yitirdiği düşünülen ve sosyal beğenirlik etkisine çok fazla açık olduğu öngörülen iki ifadenin ölçekten çıkarılmasıdır. Sonuç olarak kullanılan ölçekte her bir eğilimi ölçmek üzere ikişer soru bulunmaktadır¹. Yapılan güvenilirlik analizleri bu boyutlar için elde edilen içsel tutarlılık katsayılarının 0,75–0,83 arasında değiştiğini göstermektedir.

Soru Kağıdı: Bu detaylar çerçevesinde geliştirilen soru kağıdı çalışmanın temelini oluşturan her bir senaryonun yer aldığı ilk yedi sayfa ve demografik bilgilerin yer aldığı ek bir sayfa olmak üzere toplam sekiz sayfadan oluşmaktadır. Soru formunun ilk yedi sayfası girişlerinde yer alan senaryolar dışında birbirinin aynıdır (Ek 2). Bölüm I'de öğrencilerden verilen senaryoyu okuduktan sonra “X” kişisi tarafından verilen karar çok boyutlu etik ölçeğini kullanarak değerlendirmeleri istenmektedir. İzleyen bölümde, benzer bir yaklaşımla, öğrenciler okudukları senaryoda verilen karara/sergilenen davranışa ilişkin ahlaki değerlendirmelerini Likert tipi 7'li ölçek kullanarak ifade etmişlerdir. Üçüncü bölümde öğrenci kendisinin ve bir arkadaşının senaryodaki “X” kişinin gerçekleştirdiği davranışı

---

¹ Egoizm ve görecilik yaklaşımlarını ölçmek için kullanılan ikişer soru bu çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmamıştır.

gerçekleştirme olasılıklarının ne olacağını yine Likert tipi 7'li bir ölçek kullanarak belirtmiştir. Daha sonra bu iki ifade için elde edilen değerler birbirinden çıkartılarak her bir senaryoya ilişkin incelemelerde kontrol değişkeni olarak kullanılmak üzere bir sosyal beğenirlik ölçütü elde edilmiştir.

Bu çerçevede hazırlanan soru formu önceden belirlenen gün ve saatlerde aşağıda özellikleri açıklanan çalışma örneğine dersin sorumlu öğretim üyesinden izin alınarak dağıtılmış ve daha sonra yine ilgili öğretim üyesinin desteği ile geri dönüşleri sağlanmıştır.

Çalışmanın Örnekleme: Çalışmada altı ayrı öğrenci örnekleme kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla İşletme, Uluslararası İlişkiler ve İstatistik bölümlerinde eğitim gören 1 ve 4. sınıf öğrencileridir. İşletme eğitiminin etkisini irdelemek amacıyla bu örneklem içinde İşletme Bölümü öğrencileri test grubunu, Uluslararası İlişkiler ve İstatistik bölümleri öğrencileri kontrol gruplarını oluşturmuştur. Benzer şekilde 1. ve 4. sınıf öğrenci gruplarının karşılaştırılmasında eğitimin etkisinin irdelenmesi amaçlanmıştır.² İşletme Fakültesinin mevcut eğitim planında iş ahlakı başlıklı bir ders bulunmakla birlikte, çalışmanın gerçekleştirdiği dönemde örneklemin seçildiği öğrenci gruplarında bu dersi alan öğrenci bulunmamaktadır. Çalışma örneklemini belirlemek üzere bölüm ve sınıf kotaları oluşturulmuştur. Örneklenecek denek sayısı belirlenirken her kotaların en az 30 öğrenciden oluşması gerektiği göz önüne alınarak 180 denekten oluşan bir örneklem seçilmesi hedeflenmiştir. Uygulanan veri toplama yöntemi sonucunda ulaşılan örnek kütlelerin özellikleri incelendiğinde (Tablo 1) hedeflenen kota sayılarının üstüne çıktığı görülmektedir.

Tablo 1. Çalışmanın Örnekleme

BÖLÜM	SINIF		TOPLAM
	1	4	
TEST GRUBU			
İşletme	<i>N</i> 54	51	105
	% 20,3	%19,2	%39,5
KONTROL GRUPLARI			
Uluslararası İlişkiler	<i>N</i> 51	39	90
	% 19,2	%14,7	%33,8
İstatistik	<i>N</i> 37	34	71
	% 14,0	%12,8	%26,7
TOPLAM	142	124	266
	%53,4	%46,6	%100

Analiz Yöntemi: Çalışmanın amaçları doğrultusunda işletme eğitiminin ahlaki değerlendirmeler ve ahlaki eğilimler üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla 2 (sınıf) X 3 (bölüm) tasarımı ANCOVA analizlerinden yararlanılmıştır. Çalışma deneyimi, iş ahlakı çalışmalarında değerlendirme farklılıkları yaratma potansiyeline sahip önemli bir değişkendir

² T-testi ve varyans analizi sonuçları karşılaştırılan gruplar arasında sosyo demografik özellikler açısından anlamlı farklılıklar bulunmadığını göstermektedir.

(Cohen, Pant ve Sharp, 2001; Cohen, Pant, Sharp, 1998). Bu nedenle çalışmada söz konusu etkinin kontrol edilmesi amacıyla çalışma deneyimi kovaryans olarak kullanılmıştır. Benzer şekilde her bir senaryo için elde edilen sosyal beğenirlik katsayısı sosyal beğenirlik etkisini kontrol etmek üzere kovaryans olarak kullanılan bir diğer değişkendir. Bu analizlerin yanı sıra ahlaki değerlendirmelerin oluşumuna katkı sağlayan yaklaşımların etkisini irdelemek üzere test ve kontrol grupları için ayrı ayrı regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler sırasında her senaryo için elde edilen sosyal beğenirlik katsayısının yanı sıra eğitim görülen sınıf ve çalışma deneyimi de kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır.

BULGULAR

Ahlaki Değerlendirme Farklılıkları

Çalışmanın hipotezlerini test etmeden önce öğrencilerin verilen senaryolara ilişkin ahlaki değerlendirme ortalamalarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen ANCOVA analizlerinin sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre çalışmanın örnekleme, tanınmış bir firmanın işlerini alabilmek için satın alma temsilcisine açıktan ödeme yapıldığı (E), tüketici yasası tarafından öngörülen testlerin şimdiye kadar hiçbir sorun yaşanmadığı için maliyetleri yükselteceği gerekçesi ile yaptırılmadığı (D) ve satış elemanının çocuklarına almış olduğu hediyeleri şirkete fatura ettiği (C) senaryolarda sergilenen davranışlara ilişkin ahlaki değerlendirme ortalamaları, diğer senaryolarda sergilenen davranışlara ilişkin ortalamalardan daha düşüktür. Bir diğer deyişle, bu davranışlar ahlaki standartlara daha aykırı davranışlar olarak nitelendirilmişlerdir. Bu çerçevede ahlaki değerlendirme ortalamaları en yüksek senaryolar ise düşük performansla sahip ancak eski çalışan yerine performansı yüksek çalışanın işten çıkarıldığı (F) ve zor durumdaki arkadaşına kopyalaması için lisanslı yazılımın verildiği (G) senaryolardır ($F=1.67, p\leq.001$).

Tablo 2. Senaryolara İlişkin Ahlaki Değerlendirme Ortalamaları

SENARYO	X	S
E (<i>Tesvik Edici Ödeme</i>) ^a	1.90	1.46
D (<i>Sorun Yoksa Güvenlidir</i>) ^a	1.99	1.45
C (<i>Çocukların Hediyeleri</i>) ^a	1.98	1.46
A (<i>Erken Teslimat</i>) ^b	2.23	1.54
B (<i>Arkadaş Kredisi</i>) ^b	2.47	1.65
F (<i>Vefa</i>) ^c	3.08	1.92
G (<i>Yazılım Korsanlığı</i>) ^c	3.19	1.88

$F=1.67, p\leq.0001$ a-b-c değerleri LSD testi sonucu farklı olan ortalamaları göstermektedir.

“1” Davranış ahlaki değildir “7” Davranış ahlakidir

İşletme eğitiminin öğrencilerin ahlaki değerlendirme ortalamaları üzerindeki etkisini incelemek üzere gerçekleştirilen ANCOVA analizleri sonuçları incelendiğinde (Tablo 3), test ve kontrol gruplarının sergilenen

davranışın ahlaki bir davranış olup olmadığı konusundaki değerlendirmelerinin anlamlı bir farklılığa sahip olmadığı görülmektedir. Benzer şekilde test ve kontrol grupları 1. ve 4. sınıf arasındaki değişim çerçevesinde karşılaştırıldığında, F senaryosu dışında hiç bir senaryoda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu çerçevede dört yıl boyunca İşletme Bölümünde eğitim görmüş öğrencilerin işletme eğitiminin 1. yılındaki öğrencilerden farklı ahlaki değerlendirmelere sahip olmadıkları, benzer bir durumun kontrol grubu öğrencileri için de geçerli olduğu ve test grubunda eğitim süresine bağlı ahlaki değerlendirme değişimlerinin kontrol gruplarındaki değişimlerden farklılık göstermediği söylenebilir. Bu bulgular çerçevesinde, çalışmada öne sürülen H1 hipotezi desteklenmemiştir. Bir diğer deyişle, işletme eğitimi öğrencilerin ahlaki olgular konusundaki inancı üzerinde etkili değildir.

Tablo 3. Ahlaki Değerlendirme Farklılıkları

	TEST GRUBU		KONTROL GRUPLARI			
	İşletme		Uluslararası İlişkiler		İstatistik	
SINIF	Sınıf 1	Sınıf 4	Sınıf 1	Sınıf 4	Sınıf 1	Sınıf 4
A (Erken Teslimat)	2,44 (1,57)	1,98 (1,39)	2,63 (1,73)	2,14 (1,61)	1,97 (1,31)	1,91 (1,40)
B (Arkadaş Kredisi)	2,33 (1,55)	2,27 (1,31)	2,35 (1,54)	2,00 (1,21)	2,69 (1,99)	2,00 (1,67)
C (Çocukların hediyeledi)	2,04 (1,54)	1,68 (1,08)	1,67 (0,91)	1,97 (1,27)	1,58 (1,00)	1,79 (1,67)
D (Sorun Yoksa Güvenlidir)	2,13 (1,42)	1,78 (1,14)	2,09 (1,60)	2,09 (1,60)	1,64 (0,90)	1,58 (1,06)
E (Teşvik Edici Ödeme)	1,94 (1,29)	1,94 (1,36)	1,81 (1,62)	2,03 (1,61)	1,64 (1,15)	1,56 (1,11)
F (Vefa)*	3,06 (1,77)	2,84 (1,87)	3,22 (1,92)	3,29 (1,87)	3,22 (1,81)	1,88 (1,24)
G (Yazılım Korsanlığı)	3,00 (1,66)	2,86 (1,67)	3,38 (1,91)	3,20 (1,84)	3,33 (2,03)	2,61 (1,99)

Bölüm $F=3.20(p \leq 0.05)$ Sınıf $F=7.021(p \leq 0.01)$

"1" Davranış ahlaki değildir "7" Davranış ahlakidir

Ahlaki Yaklaşım Farklılıkları

Ahlaki yaklaşım ortalamaları test ve kontrol grupları açısından karşılaştırıldığında en büyük farklılığa sahip ahlaki yaklaşımın deontolojik yaklaşım olduğu görülmektedir. Yapılan incelemede A (Erken Teslimat), B (Arkadaş Kredisi), C (Çocukların Hediyesi), D (Sorun Yoksa Güvenlidir) senaryolarının tümünde öğrencilerin sergilenen davranışı deontolojik açıdan değerlendirme eğilimi akademik disipline bağlı farklılıklar göstermektedir (Tablo 4). Elde edilen bulgular çerçevesinde, İşletme Bölümü öğrencilerinin sergilenen davranışları deontolojik açıdan sakıncalı davranışlar olarak görme eğilimleri genelde kontrol gruplarına oranla daha yüksektir. Adalet yaklaşımı için elde edilen bulgular ise E (Teşvik Edici Ödeme) ($p \leq .001$) ve F (Vefa) ($p \leq .05$) senaryoları çerçevesinde İşletme Bölümü öğrencileri için elde

edilen ortalamaların kontrol grupları için elde edilen ortalamalardan farklı olduğunu göstermektedir. Adalet yaklaşımı için elde edilen bulgular deontolojik yaklaşım için elde edilen bulgular kadar çarpıcı olmamakla birlikte, İşletme Bölümü öğrencilerinin bu senaryolarda sergilenen davranışları adalet yaklaşımı çerçevesinde değerlendirme eğilimlerinin kontrol grubu öğrencilerine oranla daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Deontolojik Eğilim Farklılıkları

	TEST GRUBU		KONTROL GRUPLARI			
	İşletme		Uluslararası		İstatistik	
			İlişkiler			
	X	S	X	S	X	S
A (Erken Teslimat) *	2.24	1.27	2.74	1.65	2.73	1.52
B (Arkadaş Kredisi) ***	2.25	1.20	3.06	2.03	2.37	1.43
C (Çocukların Hediyeleri) *	2.07	.18	1.53	1.73	2.29	1.48
D (Sorun Yoksa Güvenlidir) **	2.43	1.47	3.01	1,74	2.29	1.45

***p ≤.001, **p ≤.01, *p ≤.05

"1" Davranış ile kurallara, verilen sözlere karşı gelinmiştir "7" Davranış ile kurallara, verilen sözlere karşı gelinmemiştir

Ahlaki yaklaşımların ahlaki değerlendirmeler üzerindeki etkisini belirlemek için test ve kontrol grupları için ayrı ayrı gerçekleştirilen regresyon analizleri sonuçları Tablo 5'de yer almaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde test ve kontrol grupları arasında adalet ve faydacılık yaklaşımlarının kullanımı açısından çok belirgin farklılıklar olmadığı ancak İşletme Bölümü öğrencilerinin deontolojik yaklaşımı daha fazla kullanma eğilimi içinde oldukları görülmektedir. İşletme Bölümü öğrencilerine ilişkin test grubunda deontolojik yaklaşım verilen senaryoların dördünde ahlaki değerlendirme değişimlerini anlamlı bir biçimde açıklarken, test grubunun deontolojik yaklaşımın dikkate alındığı senaryo sayısı ikiyi geçmemektedir.

Elde edilen bu bulgular çerçevesinde İşletme Bölümü öğrencilerinin ahlaki değerlendirmeler sırasında aldıkları eğitimin etkisiyle deontolojik yaklaşımı kullanma eğilimlerinin kontrol gruplarına oranla daha yüksek olacağı yönündeki H2 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 5. Ahlaki Değerlendirmelerde Kullanılan Eğilim Farklılıkları

	TEST GRUBU				KONTROL GRUPLARI							
	işletme				Uluslar arası ilişkiler				İstatistik			
	D	F	A	R2	D	F	A	R2	D	F	A	R2
YAKLAŞIM												
A (<i>Erken Teslimat</i>)	2,56**		-6,97***	0,70***		-2,55*	-6,42***	0,71***	3,73***			0,44***
B (<i>Arkadaş Kredisi</i>)			-6,54***	0,59***			-5,20***	0,58***			-4,12***	0,50***
C (<i>Çocukların Hediyeletti</i>)	3,47***		-6,65***	0,66***			-3,96***	0,44***			-6,58***	0,64***
D (<i>Sorum Yoksa Güvenlidir</i>)	2,50**		-6,16***	0,66***			-7,44***	0,68***		-2,57	-2,79	0,49***
E (<i>Tesvik Edici Ödeme</i>)	3,59***			0,42***	2,84**			0,33*			-4,76***	0,52***
F (<i>Veçha</i>)			-6,90***	0,62***	4,77***		-5,96***	0,76***			-5,48***	0,67***
G (<i>Yaşlım Korunluğu</i>)		-2,17*	-3,08**	0,55***			-7,80***	0,71***			-5,21***	0,60***

SONUÇ

Gerçekleştirilen araştırmada, ahlaki değerlendirmelerin ve bu değerlendirmeler sırasında yararlanılan yaklaşımların, işletme eğitiminin etkisine bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Yapılan incelemelerde işletme öğrencilerinin ahlaki değerlendirme ortalamalarının kontrol grubu olarak kullanılan Uluslararası İlişkiler ve İstatistik Bölümleri öğrencilerinden anlamlı farklılıklara sahip olmadığı; yine bu bağlamda birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin de farklı ahlaki değerlendirmelere sahip olmadıkları görülmüştür. Elde edilen bu bulgular işletme eğitimi gören öğrencilerin ahlaki değerlendirmelerinin farklılaşacağı yolundaki geçmiş araştırma bulgularını desteklememektedir (Cohen, Pant ve Sharp, 1998; Ford ve Richardson, 1994; Jeffrey, 1993; Kaymana vd.1996). Bununla birlikte söz konusu geçmiş araştırma bulgularının, işletme eğitiminin ahlaki değerlendirmeler üzerindeki etkisinin niteliği (olumlu/olumsuz) çerçevesinde ortaya koyduğu tutarsızlık dikkate alındığında, verilen eğitimin niteliğinin bu etkiyi farklılaştıracağı yönünde oldukça önemli ipuçları sunmaktadır. Elde edilen bulgular işletme eğitiminin ahlaki değerlendirme farklılaşmasından çok ahlaki ikilemlerin değerlendirilmesinde kullanılan yaklaşımlar açısından farklılaşmaya neden olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular öncelikle adalet yaklaşımının test ve kontrol grupları açısından neredeyse ortak kullanılan bir yaklaşım olduğunu ortaya koyarken, İşletme Bölümü öğrencilerinin deontolojik yaklaşım kullanma eğilimlerinin kontrol grubunda yer alan öğrencilere oranla çok daha fazla olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak elde edilen bulgular çerçevesinde işletme eğitiminin kazandırdığı mesleki biçimlenme öğrencilerin iş ahlakı konusunda neyin doğru neyin yanlış olduğu yolundaki inançlarını değil, bu inançların gerekçelendirilmesinde farklılıklara yol açmaktadır.

Çalışmada test ve kontrol gruplarının tümü Dokuz Eylül Üniversitesi'nin üç ayrı bölümünde eğitim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Her disiplinin kendine özgü normları, ortaya çıkan farklılıkların temel gerekçelerinden olsa da, verilen eğitim içerikleri ve kurumların kültürel yapıları bu farklılıkların oluşumunu etkileyen bir diğer nedendir. Bu çerçevede çalışmanın temel kısıtlarından biri araştırmanın sadece Dokuz Eylül Üniversitesi bölümleriyle sınırlandırılmış olmasıdır. Aynı alanda eğitim gören öğrencilerin verilen eğitim tarzındaki farklılaşmalardan dolayı oldukça farklı değerlendirmelere ve yaklaşımlara sahip olmaları beklenebilir (Ponemon ve Glazer, 1990). Bu nedenle farklı üniversitelerde benzer bölümlerin incelenmesi elde edilen bulguların geçerliliğini sınamak adına gereklidir. Çalışmanın diğer bir kısıtı ise işletme eğitiminin etkisini ortaya koymak için 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin karşılaştırılmasıdır. Şüphesiz bu kısıt çerçevesinde elde edilen bulgular güçlü bir neden sonuç ilişkisi ortaya

koymamaktadır. Zira böylesi bir ilişkinin varlığı öğrencilerin ahlaki değerlendirme ve kullandıkları yaklaşımların 1. sınıftan itibaren incelendiği boylamsal çalışmalarla çok daha güçlü bir biçimde ortaya konabilir. Sonuç olarak farklı üniversitelerden seçilecek örneklemeler çerçevesinde gerçekleştirilecek boylamsal nitelikteki çalışmalar elde edilen bulguların geçerlilik ve güvenilirliğini artıracaktır. Bu bağlamda mezuniyet sonrası dönemleri de ele alan çalışmalar, iş dünyasının uygulamalarıyla karşı karşıya kalan bireyin ahlaki olgular konusundaki farklılaşmasının ortaya konması açısından ilginç olacaktır.

Çalışmanın gerçekleştirildiği dönemde işletme örneğinde yer alan öğrenciler daha önce iş ahlakı başlıklı bir ders almamış öğrencilerdir. Bununla birlikte işletme eğitiminin genel içeriği dikkate alındığında iş ahlakı konusu ayrı bir başlık altında olmasa da diğer derslerin içeriği kapsamında sıklıkla ele alınan bir konudur. Dolayısıyla elde edilen sonuçların salt işletmecilik eğitiminin yanı sıra bu eğitimin içeriğinde yer alan etik konularından etkilenmiş olma olasılığı bulunmaktadır. İş ahlakı konusunda ders almış ve almamış işletme öğrencilerinin karşılaştırıldığı bir çalışma işletme eğitiminin ahlaki değerlendirmeler üzerindeki etkisini daha açık bir biçimde ortaya konmasına imkan tanıyacaktır. Çalışmada kullanılan senaryolar batılı örneklerinden esinlenerek hazırlanmıştır. Bu çerçevede kendi kültürümüze has ikilemleri yansıtacak senaryoların oluşturulması uzun soluklu çalışmaları gerektirecek olsa bile gerek iş dünyamızın bu bağlamda yaşadığı ikilemlerin ortaya konması, gerekse elde edilecek sonuçların genelleştirilebilmesi açısından önemlidir.

Çalışmada elde edilen bulguların en önemli özelliklerinden biri işletme bölümü öğrencilerinin deontolojik yaklaşım sergileme eğilimlerinin yüksek olduğu senaryoların içeriği ile ilgilidir. İşletme Bölümü öğrencilerinin deontolojik yaklaşım sergilendikleri dört senaryo A (Erken Teslimat), C (Çocukların Hediyeleri), D (Sorun Yoksa Güvenlidir) ve E (Teşvik Edici Ödeme) senaryolarıdır. Bu senaryoların tümünde gerçekleştirilen eylem sonucu aktör kendine/kuruma doğrudan bir fayda sağlamaktadır. Deontolojik yaklaşım çerçevesinde ortaya konulan bu davranış biçimi genel kabul gören iş görme normlarına aykırı bulunmuştur. İşletme Bölümü öğrencilerinin deontolojik yaklaşım çerçevesinde değerlendirmedikleri geri kalan üç senaryoda eylem sonucunda fayda sağlayan doğrudan taraf yakın üçüncü kişilerdir (arkadaş, eski bir çalışan). Bir diğer deyişle, işletme eğitiminin mesleki biçimlenme çerçevesinde ortaya koyduğu etki sadece kişi/kurum ikilemleri ile sınırlı olup, sosyal ilişki bağlamında ortaya konan ikilemler için geçerli değildir. Ortaya çıkan bu tablo Türk insanının toplulukçu yapısının senaryoların değerlendirilmesi açısından farklılıklar gösterebileceği yönünde ilginç ipuçları sunarken, gerek senaryo niteliklerinin gerekse çalışmanın gerçekleştirildiği sosyal bağlamın konuyla ilgili

çalışmalarda ele alınması gereken önemli değişkenler olabileceği konusunu gündeme getirmektedir.

Gerçekleştirilen analizlerin tümünde her bir senaryo için elde edilen sosyal beğenirlik katsayısı ve çalışma deneyimi kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede elde edilen bulgular sosyal beğenirliğin, genelde gerek ahlaki değerlendirmeler gerekse faydalanılan yaklaşımlar açısından elde edilen bulguları etkileme potansiyeline sahip oldukça önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bu sonuç konuyla ilgili çalışmaların geçerliliği ve güvenilirliği açısından sosyal beğenirlik etkisinin kontrolünün önemine dikkat çekmektedir. Öte yandan bir diğer kontrol değişkeni olan çalışma deneyimi için elde edilen bulgular bu değişkenin en azından bu çalışmada elde edilen bulguları etkileme potansiyeline sahip olmadığını göstermektedir. Şüphesiz ilgili yazının çalışma deneyiminin etkisini vurgulayan tüm söylemleri ile çatışan bu sonuç, öğrencilerin sahip olduğu deneyimin niteliği ve süresiyle yakından ilgilidir.

Çalışma, tüm kısıtlarına karşın İşletme Eğitiminin öğrencilerin ahlaki gelişimleri açısından ne denli etkili olabileceğini ortaya koymasından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu anlamda yapılan çalışma, ahlaki eğilim ve tutumlarda rahatsız edici ölçüde bir belirsizlik ve karmaşanın görüldüğü günümüzde ahlak eğitiminin ve derslerinin ne denli gerekli olduğuna dikkat çekmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, bu tür eğitimlerin varlığı kadar, belki de daha önemli olan bir diğer gündem, verilecek eğitimin niteliğidir. Son yılların en önemli tartışması iş ahlaki eğitiminin ayrı bir ders olarak mı, yoksa diğer derslerle bütünleşik bir yapılandırma çerçevesinde mi verilmesi gerektiği konusundadır. Ayrı bir ders olarak gerçekleştirilen uygulamaların konunun farklı bakış açıları çerçevesinde detaylandırılmasına imkân sağladığı ifade edilmektedir. Buna karşın bütünleşik yapılandırmaların öğrenciye olayın gerçekleştirildiği bağlam konusunda daha somut örnekler sunduğu ve bu nedenle ahlaki karar verme yönündeki becerilerini güçlendirdiği öne sürülmektedir (Baetz ve Sharp, 2004). Bu bağlamda ahlaki eğitimi amaçlayan derslerin varlığı kadar, bu derslerin tasarımı ve dersin verilmesinde kullanılacak yöntemler akademik çevreler tarafından tartışılması gereken bir diğer önemli konudur.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, M. (2001). *İş ve Meslek Ahlakı*, Nobel Yayınları, Ankara.
- BAETZ, M. C., SHARP, D. J. (2004). Integrating Ethics Content into the Core Business Curriculum: Do Core Teaching Materials Do the Job? *Journal of Business Ethics*, 51: 53-62.
- BALTAŞ, Z. (2003). Türkiye’de Yapılan Araştırmalardan Dikkat Çekici Sonuçlar, *Kaynak Dergisi, Ekim-Aralık*, 16.

- BARNETT, T., BASS, K., BROWN, G. (1994). Ethical Ideology and Ethical Judgement Regarding Ethical Issues in Business. *Journal of Business Ethics*, 13(6): 469-480.
- BARNETT, T., BROWN, G., BASS, K. (1994) The Ethical Judgements of College Students Regarding Business Issues, *Journal of Education for Business*, 69(6): 333.
- BASS, K., BARNETT, T., BROWN, G. (1999). Individual Difference Variables, Ethical Judgments, and Ethical Behavioral Intentions. *Business Ethics Quarterly*, 9(2): 183-205.
- BRADY, F. N., DUNN, C. P. (1995). Business Meta-Ethics: An Analysis of Two Theories, *Business Ethics Quarterly*, 5 (3): 385-398.
- CAVANAGH, G. F., MOBERG, D. J., VELASQUEZ, M. (1981). The Ethics of Organizational Politics. *Academy of Management Review*, 6(3): 363-375.
- CLIKEMAN, P. M., HENNING, S. L. (2000). The Socialization of Undergraduate Accounting Students. *Issues in Accounting Education*, 15(1): 1-17.
- COHEN, J. R., PANT, L. W., SHARP, D. J. (1996). Measuring the Ethical Awareness and Ethical Orientation of Canadian Auditors. *Behavioral Research in Accounting*, 8: 98-119.
- COHEN, J. R., PANT, L. W., SHARP, D. J. (1998). The Effect of Gender and Academic Discipline Diversity on the Ethical Evaluations, Ethical Intentions and Ethical Orientation of Potential Public Accounting Recruits. *Accounting Horizons*, 12(3): 250-270.
- COHEN, J. R., PANT, L. W., SHARP, D. J. (2001). An Examination of Differences in Ethical Decision-Making Between Canadian Business Students and Accounting Professionals. *Journal of Business Ethics*, 30: 319-336.
- DAVIS, J. R., WELTON, R. E. (1991). Professional Ethics: Business Students' Perceptions. *Journal of Business Ethics*, 10: 451-463.
- FORD, R. C., RICHARDSON, W. D. (1994) Ethical Decision-Making: A Review of The Empirical Literature. *Journal of Business Ethics*, 13(3): 205-221.
- GRUMET, B. R. (1992). A Critique of Ethics Laws. *Public Personnel Management*, 21(3): 313-321.
- HARTMAN, E. M. (1998). The Role of Character in Business Ethics. *Business Ethics Quarterly*, 8(3): 547-559.

- JEFFREY, C. (1993). Ethical Development of Accounting Students, Non-Accounting Business Students, and Liberal Arts Students. *Issues in Accounting Education*, 8(2): 86-96.
- KAYNAMA, S. A., KING, A., SMITH, L. W. (1996). The Impact of a Shift in Organizational Role on Ethical Perceptions: A Comparative Study. *Journal of Business Ethics*, 15: 581-590.
- KNOTS, T. L., LOPEZ, T. B., MESAK, H. I. (2000). Ethical Judgements of College Students: An Empirical Analysis. *Journal of Education Business*, 158-163.
- MCDONALD G. M., DONLEAVY, G. D. (1995). Objections to the Teaching of Business Ethics. *Journal of Business Ethics*, 14: 839-853.
- MICHAELSON, C. (2005). Dealing with Swindlers and Devils: Literature and Business Ethics, *Journal of Business Ethics*, 58: 359-373.
- MOBERG, D. J. (2006). Best Intentions, Worst Results: Grounding Ethics Students in the Realities of Organizational Context, *Academy of Learning & Education*, 5(3): 307-316.
- NILL, A., SCHIBROWSKY, J. A., PELTIER, J. W. (2004). The Impact of Competitive Pressure on Students' Ethical Decision-Making in a Global Setting. *Marketing Education Review*, 14(1): 61-73.
- Ortadoğu Üniversitesi Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi (WEB duyurusu), Ankara,; İndirilme Tarihi: 15.12.2006, www.ethics.metu.edu.tr/merkez.htm
- OLSON, S. (1995). Old Guards, Young Turks, and the \$64000 Question: What is Business Ethics? *Business Ethics Quarterly*, 5(2): 371-379.
- PONEMON, L., GLAZER, A. (1990) Accounting Education and Ethical Development: The Influence of Liberal Learning on Students and Alumni in Accounting Practice. *Issues in Accounting Education*, 5(2): 195-208.
- REIDENBACH, R. E., ROBIN, D. P. (1988). Some Initial Steps toward Improving the Measurement of Ethical Evaluations of Marketing Activities. *Journal of Business Ethics*, 7(11): 871-879.
- SHAVER, K.G., SCOTT, L.R. (1991). Person, Process, Choice: The Psychology of New Venture. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 16(2): 23-45.
- WRIGHT, M. (1995). Can Moral Judgement and Ethical Behavior Be Learned? *Management Decision*, 33(10);, 17-28.

EK 1

ÇALIŞMADA KULLANILAN SENARYOLAR

A (Erken Teslimat)

Ali Başaran Global Dağıtım A.Ş'nin Ege Bölgesi satışlarından sorumludur. Yılsonu satış rakamlarını incelediğinde yıllık satış hedeflerini tutturamadığını görür. Bu Ali Başaran'ın yılsonunda ek ikramiye alamayacağı anlamında gelmektedir. Ali Başaran'ın bu ikramiyeyi alabilmesinin tek yolu, aslında 2004 yılı için alınmış ve ödemesi Mart 2004'de yapılacak olan bir siparişi 2003 yılı sona ermeden müşteriye göndermektir. **Karar:** Ali Başaran müşterinin böyle bir talebi olmaksızın yılsonunda ek ikramiye alabilmek için, 2004 yılı siparişini 2003 yılı sona ermeden müşteriye gönderir.

B (Arkadaş Kredisi)

Yeni kurulmuş ve gelecek vaat eden bir şirket olan EMS, Yatırım Bankası'ndan kredi talebinde bulunur. Bankanın kredi taleplerini değerlendirmekten sorumlu yöneticisi Ayşe Yıldırım EMS şirketinin sahibi Merve Güzel'in arkadaşı olup her hafta sonu birlikte tenis oynamaktadırlar. EMS yeni kurulan bir şirket olduğundan bankanın elinde kredi talebini değerlendirebilecek pek fazla veri yoktur. Bu tür durumlar karşısında bankanın genel politikası kredi talebini geri çevirmektir. **Karar:** Ayşe Yıldırım kredinin verilmesinde bir sakınca olmadığını raporlar.

C (Çocukların Hediyeeri)

4 yaşında bir kız ve 2 yaşında bir erkek çocuk annesi olan Arzu Peşken bir şirkette satış elemanı olarak çalışmaktadır. Yeni getirildiği görev nedeniyle sık sık şehirlerarası seyahat etmesi ve ailesinden uzak kalması gerekmektedir. Arzu ailesinden uzak kalmasının bir bedeli olarak bir takım kişisel harcamalarını şirkete fatura etmeye hakkı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca duyduğuna göre şirkette çalışan pek çok kişi seyahatleri sırasında yaptıkları bir takım kişisel harcamaları şirkete seyahat harcamaları olarak fatura etmektedirler. **Karar:** Arzu Peşken ilk çıktığı seyahatte çocuklarına aldığı 55 milyon TL tutarındaki hediyeleri şirkete seyahat harcaması olarak fatura eder.

D (Sorun Yoksa Güvenilirdir)

Bir şirkette uzun süredir satış elemanı olarak çalışmakta olan Veli Coşan geçen ay ürün yöneticiliği görevine getirilir. Kendisine oldukça başarılı bir satış hacmine sahip küçük mutfak aletleri grubunun sorumluluğu verilir. Veli Coşan'ın ücretinin belli bir oranı ürün grubunun sağlayacağı kar üzerinden alınacak paydan oluşmaktadır. Ürün grubuna ilişkin raporları inceleyen Veli Coşan geçen yıl çıkan tüketici yasasının öngördüğü bir takım güvenlik testlerinin ürün grubuna maliyet artışı yarattığı gerekçesi ile uygulanmadığını görür. Bununla birlikte yaptığı araştırma sonucunda bugüne kadar ürün grubunda yer alan aletlerin kullanılmasından oluşan bir güvenlik

sorununun raporlanmadığını öğrenir. **Karar:** Veli Coşan yasanın öngördüğü testler uygulanmaksızın ürün grubunun satışına devam edilmesi yönünde karar verir.

E (Teşvik Edici Ödeme)

Ahmet Kartal tekstil ürünleri için etiket üreten orta ölçekli bir firmanın yöneticisidir. Uzun süredir uluslararası alanda tanınmış çok büyük satış hacmine sahip büyük bir giyim firmasının etiket işlerini almak için mücadele etmektedir. Pazarlama yöneticisi ile son durumu değerlendirmek üzere gerçekleştirdiği toplantı sonucunda şirketin satış alma temsilcisi olan firmaya bir iyi niyet göstergesi olarak belli bir miktarda açıktan ödeme yapmaları durumunda işi alabileceklerini öğrenir. **Karar:** Ahmet Kartal ödemenin yapılması yönünde talimat verir.

F (Vefa)

Şermin Şahlan küçük ölçekli bir aile şirketinin ortağıdır. Şirket piyasada yaşanan durgunluk nedeni ile oldukça zor günler geçirmektedir. Bu nedenle ortaklarla yapılan son toplantıda oldukça yüksek ücret ödedikleri mühendis grubundan birinin işten çıkarılmasına karar verilir. Şermin Şahlan uzun yıllardır şirkette çalışan ancak son zamanlarda ailesindeki bir hastalık problemi nedeni ile zaten sık sık işe gelemeyen Bahattin Taylan'ın işten çıkarılmaya en uygun aday olduğunu düşünmektedir. **Karar:** Şermin Şahlan tüm bu düşüncelerine karşın Bahattin Yılmaz yerine geçen yıl işe almış oldukları son derece yetenekli, verimli ve gelecek vaat eden Teoman Çimen'i işten çıkarır.

G (Yazılım Korsanlığı)

Yücel Cank'ın liseden bu yana arkadaşı olan Niyazi Kuşak son zamanlarda finansal sıkıntı içinde olan küçük bir şirketin sahibidir. Niyazi Kuşak Yücel Cank'dan işinde kendisine son derece lazım olacak ve iş kapasitesini arttırma olasılığı bulunan lisanslı bir bilgisayar yazılımını kopyalamak üzere vermesini ister. Yazılımın satış fiyatı 750 dolardır. **Karar:** Yücel Cank yazılımı arkadaşına kendisine bir kopyasını alması için ödünç verir.

EK 2

ÖRNEK SORU FORMU

Yücel Cank'ın Lise'den bu yana arkadaşı olan Niyazi Kuşak son zamanlarda finansal sıkıntı içinde olan küçük bir şirketin sahibidir. Niyazi Kuşak Yücel Cank'dan işinde kendisine son derece lazım olacak ve iş kapasitesini artırma olasılığı bulunan lisanslı bir bilgisayar yazılımını kopyalamak üzere vermesini ister. Yazılımın satış fiyatı 750 dolardır. **Karar:** Yücel Cank yazılımı arkadaşına kendisine bir kopyasını alması için ödünç verir.

Bölüm I: Yücel Cank'ın davranışını aşağıdaki kriterler doğrultusunda değerlendiriniz.

Haklıdır	1	2	3	4	5	6	7	Haksızdır
Adil davranmıştır	1	2	3	4	5	6	7	Adil davranmıştır
Davranış kültürel değerlerle uyumludur	1	2	3	4	5	6	7	Davranış kültürel değerlerle uyumlu değildir
Davranış çalışma geleneklerine uygundur	1	2	3	4	5	6	7	Davranış çalışma geleneklerine uygun değildir
Davranışın kişiye getirisi vardır	1	2	3	4	5	6	7	Davranışın kişiye bir getirisi yoktur
Kişi tatmin olmuştur	1	2	3	4	5	6	7	Kişi tatmin olmamıştır
Olaydan etkilenen kişiler/kurumlar dikkate alındığında davranış maksimum düzeyde fayda sağlamıştır	1	2	3	4	5	6	7	Olaydan etkilenen kişiler/kurumlar dikkate alındığında davranış minimum düzeyde fayda sağlamıştır
Olaydan etkilenen kişiler/kurumlar dikkate alındığında davranış verdiği zarardan çok fayda sağlamıştır.	1	2	3	4	5	6	7	Olaydan etkilenen kişiler/kurumlar dikkate alındığında davranış sağladığı faydadan çok zarar vermiştir.
Her çalışandan beklenecek türden yazılı olmayan bir kurala karşı gelinmiştir	1	2	3	4	5	6	7	Her çalışandan beklenecek türden yazılı olmayan bir kurala karşı gelinmemiştir
Konuşulmuş olmasa da her çalışandan yerine getirilmesi beklenebilecek türden bir söz tutulmamıştır	1	2	3	4	5	6	7	Konuşulmuş olmasa da her çalışandan yerine getirilmesi beklenebilecek türden bir sözün tutulmaması söz konusu değildir

Bölüm II:

Davranış genel olarak değerlendirildiğinde ahlakidir.	1	2	3	4	5	6	7	Davranış genel olarak değerlendirildiğinde ahlaki değildir.
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Bölüm III:

Siz Yücel Cank olsaydınız böyle bir davranışı gerçekleştirme olasılığınız ne olurdu?	Yüksek	1	2	3	4	5	6	7	Düşük
Bir arkadaşınızın böyle bir davranışı gerçekleştirme olasılığı ne olurdu?	Yüksek	1	2	3	4	5	6	7	Düşük